

Vogeltellingen VWG Zuid-Kennemerland

Inleiding

Met het verschijnen van de Avifauna (Geelhoed et al, 1998) is een groot deel van de resultaten van de VWG-tellingen gepresenteerd. Ervaringen van andere vogelwerkgroepen laten zien dat het veldwerk na een dergelijke publicatie vaak in een dal raakt. "Alles is immers al bekend" lijkt de algemeen heersende gedachte. Afgelopen zomer is bovendien het veldwerk voor het Atlasproject van SOVON afgerond, zodat we binnenkort een actueel beeld van de broedvogelbevolking in de regio hebben. Een mooi moment om een pas op de plaats te maken en ons te bezinnen op de toekomst.

In dit stuk geeft de veldwerkcommissie weer welke veldwerkactiviteiten volgens haar nodig zijn om een goed beeld van de regionale vogelbevolking te blijven houden. Het biedt als het ware een raamwerk, waarin concrete veldwerkactiviteiten ingepast kunnen worden. Nadere invulling vindt binnen de veldwerkcommissie plaats. Voor de uitvoering van het (veld)werk zal regelmatig een beroep op de tellers van de VWG gedaan worden.

Doelstelling

De uitgangspunten en doelstellingen van de veldwerkcommissie die in de visie uit 1994 (Groot, 1994a) zijn vastgelegd, vormen de basis voor de veldwerkactiviteiten. Volgens deze visie dient veldwerk bij te dragen aan het vergroten van de kennis over het voorkomen van vogels in de regio teneinde de regionale avifauna te kunnen beschermen. De hoofdtaak van de veldwerkcommissie is het stimuleren, organiseren en coördineren van veldwerk.

Uitvoeren van veldwerk en verzamelen van gegevens is echter niet voldoende. De toegankelijkheid van de verzamelde gegevens is minstens even belangrijk. Immers, als niemand van het bestaan weet, kan niemand er gebruik van maken. Archiveren, publiceren en "reclame" maken voor de aanwezige gegevens zijn eveneens van belang. Het beschikbaar maken en houden van de verzamelde gegevens is dan ook de tweede hoofdtaak van de veldwerkcommissie.

Algemeen

Naast bescherming kunnen ook andere motieven een rol spelen bij het verrichten van veldwerk: plezier, wetenschappelijke interesse, nieuwsgierigheid, in kaart brengen nieuwe ontwikkelingen, etc. In de praktijk zal met name het plezier dat mensen aan vogels kijken beleven een belangrijke stimulans voor het verrichten van veldwerk zijn. Hoewel de veldwerkcommissie het belang hiervan onderkent, wordt in dit stuk de nadruk gelegd op veldwerkactiviteiten die een bijdrage kunnen leveren aan de algemene doelstelling.

Veldwerkactiviteiten zijn onderverdeeld in twee grove categorieën: tellingen en verzamelen van losse waarnemingen. De tellingen worden bij voorkeur uitgevoerd volgens landelijk gebruikte methoden, hetgeen vergelijking met gegevens van elders beter mogelijk maakt. De verzamelde gegevens kunnen het regionale niveau hierdoor ontstijgen. Een overzicht van in Nederland gangbare methoden voor het tellen van vogels, zowel tijdens als buiten het broedseizoen staat in het handboek *Vogelinventarisatie* (Hustings et al, 1985). Het verzamelen van losse waarnemingen draagt in belangrijke mate bij aan de kennis over het voorkomen van schaarsere soorten, waarvan de "reguliere" tellingen geen goed beeld geven.

Bescherming is nu veelal toegespitst op broedvogels. Ook niet-broedvogels zijn echter van belang. In de toekomst zou meer aandacht besteed kunnen worden aan deze laatste groep.

Tellingen van broedvogels

Gegevens over verspreiding en aantalsveranderingen van broedvogels kunnen gebruikt worden als indicator voor veranderingen in het landschap. Het registreren van "spontane" veranderingen in verspreiding en aantalontwikkeling is van belang als graadmeter voor "de toestand in de natuur" en kan gebruikt worden als referentie voor afwijkende situaties. De verzamelde kennis draagt bovendien bij aan een landelijk en regionaal referentiebeeld. In de regio ligt het accent van het broedvogelonderzoek vanouds op het volgen van aantalsveranderingen, zogenaamde monitoring. Onderzoek naar de verspreiding van soorten heeft altijd minder aandacht gekregen.

In het ideale geval wordt bij monitoring jaarlijks een goede steekproef in alle landschapstypen in de regio geteld. Natuurgebieden hebben een hogere prioriteit. Individuele soorten zeggen niet zoveel, zeker niet als ze een brede biotoopkeus hebben. Kritische soorten, die per definitie zeldzamer zijn, zeggen meer over de kwaliteit van de omgeving. Rode Lijstsoorten tenslotte scoren altijd goed bij beleidsmakers. Om toevalligheden uit te sluiten kan bij een analyse gekeken worden naar (ecologische) groepen i.p.v. individuele soorten. Het is derhalve van belang dat een beeld van

zowel algemene, als schaarse soorten verkregen wordt. Broedvogel Monitoringsonderzoek (BMP) in duinen, landgoederen, moeras- en graslandgebieden dient dan ook voortgezet te worden. Voor schaarse soorten is het wenselijk dat ook gegevens over de verspreiding verzameld worden.

Naast het jaarlijks volgen van algemene en schaarse broedvogels in steekproefgebieden is het zinvol om aantalsveranderingen op langere termijn in kaart te brengen. Het lijkt een goed streven per decennium een aantalschatting van de broedvogels in de regio te kunnen maken. Voor de vergelijkbaarheid is het wenselijk dat deze schatting op vergelijkbare wijze als in de avifauna tot stand komt. M.a.w. in alle landschapstypen (o.a. akker, stad) is per decennium een aantal inventarisaties nodig om een kwantitatief beeld van de broedvogelbevolking te kunnen schetsen.

Een inschatting van effecten van landschappelijke ingrepen op de vogelbevolking is belangrijk voor vogelbescherming. De aantalsontwikkeling van broedvogels na bijvoorbeeld beheersmaatregelen kan bijvoorbeeld gebruikt worden om effecten van geplande ingrepen in te schatten. Dergelijk onderzoek lijkt buiten het werkveld van de VWG te liggen. Het is meer iets voor beherende instanties.

Tellingen van niet-broedvogels

Het voorkomen van niet-broedvogels en broedvogels buiten het broedseizoen heeft tot op heden minder aandacht gekregen bij natuurbescherming dan het voorkomen van broedvogels. Kennis over het voorkomen van niet-broedvogels en van broedvogels buiten het broedseizoen en is eveneens van belang. Denk bijvoorbeeld aan doortrekkende of overwinterende watervogels.

Landtrek

Doortrekpatronen in de loop van het seizoen zijn voor vrijwel alle soorten bekend. Het beeld in zomer, winter en in mindere mate het voorjaar is gebaseerd op een klein(er) aantal tellingen en dus minder betrouwbaar. Tellingen in deze perioden zijn dan ook welkom om een jaarrond patroon te verkrijgen.

Tellingen in de traditionele telperiode, eind september tot half november, zijn van belang voor het in kaart brengen van ontwikkelingen in het aantal doortrekkers vanaf de jaren vijftig. Deze telreeks van bijna vijftig jaar is uniek in de wereld en alleen daarom al de moeite waard om voortgezet te worden. Deze tellingen kunnen ook gebruikt worden om eventuele verschuivingen in doortrekperioden van soorten in kaart te brengen.

Dankzij de ligging van onze regio in de kuststreek zijn we in staat een bijdrage te leveren aan het ontrafelen van een fenomeen als stuwing. Hoe stuwing op kleine schaal in elkaar zit is nog vrijwel niet in kaart gebracht. Nieuwe simultaantellingen op verschillende telposten tussen zee-

reep en polder én tussen IJmuiden en Langevelderslag kunnen het globale beeld van de verdeling van de stromen trekvogels in de regio verfijnen.

Zeetrek

Seizoenspatronen zijn redelijk uitgekristalliseerd, zij het dat het aantal tellingen in zomer en winter relatief laag is. Voortzetting van de tellingen kan seizoenspatronen van voorheen schaarse soorten die in aantal zijn toegenomen, in kaart brengen. In hoeverre de telreeks bruikbaar is voor het detecteren van veranderingen in het aantal doortrekkers en van eventuele verschuivingen in doortrekperioden is een interessante vraag.

Watervogels

De watervogels worden tijdens de midwintertelling jaarlijks in de gehele regio geteld. Een kleine aanpassing van de telgebieden tot (eco)logische eenheden kan meerwaarde opleveren bij de uitwerking. Te denken valt aan gebieden die ook buiten de midwintertelling geteld werden, zoals de Zuidpier, Kennemermeer en Houtrakkerbeemden. Over het algemeen betekent dit een verfijning van de telgebieden.

Over het seizoensverloop van de meeste soorten is minder bekend. Een regionaal beeld ontbreekt, gegevens over het voorkomen in de loop van het jaar zijn uit een beperkt aantal gebieden bekend. Maandelijkse tellingen in de belangrijkste watervogelgebieden kunnen voorzien in deze lacune. Stapsgewijs invoeren van tellingen per gebied en periode is een mogelijkheid om deze lacune te vullen.

PTT-project

Gegevens van het PTT-project (Punt Transect Tellingen) vormen een belangrijke bron van informatie over het voorkomen van algemene soorten buiten de broedtijd. Een analyse van het beschikbare materiaal is nodig om de waarde van de PTT-routes in kaart te brengen. Afhankelijk van de resultaten van een dergelijke analyse kan toekomstig PTT-onderzoek gestroomlijnd worden.

Slaapplaatsen

Aan de meeste soorten is geen systematisch onderzoek verricht. De verzamelde kennis is beperkt tot een handjevol soorten. Onderzoek naar soorten, waarvan weinig tot niets bekend is, levert nieuwe kennis op. Herhaling van in het verleden uitgevoerde tellingen kan inzicht geven in (aantals)veranderingen van soorten.

Stoekpieten

Tellingen van aangespoelde (zee)vogels worden gebruikt om de invloed en hoeveelheid olievervuiling op de Noordzee te volgen. Het oliebevuilingspercentage per soortgroep (bijv. alkachtigen) wordt als graadmeter voor de vervuiling op zee gebruikt. Dit getal heeft pas zeggingskracht als het is gebaseerd op minstens 25 volledige kadavers per seizoen (okt-mrt en apr-

sep) per trajectcluster, zoals Noordwijk-IJmuiden (Camphuysen, 1995). Om ook voldoende gegevens voor minder algemeen voorkomende soortgroepen te krijgen zouden maandelijks tellingen tussen Noordwijk en IJmuiden uitgevoerd moeten worden. De nadruk van de tellingen blijft in het winterseizoen liggen, opdat de al lange reeks tellingen uit de winter aan kracht wint als monitoringsinstrument. Tellingen in het zomerhalfjaar zijn echter welkom.

Toegankelijkheid van gegevens

De toegankelijkheid van gegevens is van groot belang voor een adequaat gebruik. Ontoegankelijke gegevens zijn net zo onbruikbaar als niet verzamelde gegevens! Een goede archivering van de gegevens is dan ook gewenst. Evenals goede documentatie over zaken als de beschikbaarheid en volledigheid van de gegevens, zogenaamde meta-informatie.

De veldwerkcommissie wil het programma voor invoer en opslag van losse waarnemingen Aves omzetten naar een toepassing die onder Windows draait. In de toekomst zou meer aandacht besteed kunnen worden aan het vastleggen van informatie over leeftijden, geslachten en ondersoorten. Tellingen worden over het algemeen in aparte databases ingevoerd. Periodieke aanvulling van Aves uit deze bestanden is wenselijk. De gegevens uit de diverse databases dienen dan ook (eenvoudig) uitwisselbaar te zijn.

Samenwerking

Voor het uitvoeren van alle veldwerk is aanvulling van nieuwe tellers wenselijk. Deze kunnen enerzijds gerekruteerd worden onder nieuwe leden, anderzijds kunnen de fijne kneepjes van de diverse veldwerkactiviteiten aan "oudgedienden" bijgebracht worden. De cursuscommissie kan een belangrijke rol spelen bij het opleiden van tellers. In een vervolgcursus kan bijvoorbeeld aandacht besteed worden aan het tellen van vogels. Voor het inventariseren van broedvogels heeft SOVON een kant en klaar pakket, waarin de kneepjes van het inventariseren binnen één veldseizoen worden geleerd.

Aangezien het verzamelen van vogelgegevens ten goede dient te komen aan de bescherming is een hechte samenwerking met de natuurbeschermingscommissie een vereiste. Te denken valt aan overleg over de wensen van de natuurbeschermingscommissie ten aanzien van de benodigde kennis. Of aan het samen uitwerken van de natuurvisie in hoofdstuk 9 van de avifauna. Zinnvolle natuurbescherming is immers pas goed mogelijk als er een weldoordacht en goed gefundeerd idee achter zit.

Samenwerking en overleg met (natuur)beherende instanties is wenselijk, maar een relatie als opdrachtgever en opdrachtnemer moet voorkomen worden (De Nobel, 1999). De VWG dient haar eigen programma te volgen en verzamelde gegevens in principe gratis aan te bieden. Een uitzondering wordt gemaakt voor commerciële aanvragers van gegevens (bijv. adviesbureaus). Aan hen wordt een financiële vergoeding gevraagd. Concrete vragen van derden worden getoetst aan het veldwerkprogramma, eventueel ingepast in het programma of beantwoord m.b.v. beschikbare gegevens. Onder welke voorwaarden de VWG gegevens aan derden ter beschikking stelt is na te lezen in Groot (1994b).

In de regio wordt ook (veel) onderzoek uitgevoerd dat niet onder VWG-vlag valt. Onderzoek naar het voorkomen van soorten of soortgroepen, bijvoorbeeld Nijlgans, roofvogels of steltlopers, is veelal particulier initiatief, soms provinciaal of landelijk. Ook tellingen op slaapplaatsen zijn veelal particulier initiatief. Net als in het verleden zal de veldwerkcommissie dergelijk onderzoek niet actief initiëren, maar laten afhangen van privé-initiatieven. Ze stelt het wel op prijs op de hoogte te blijven van dergelijke initiatieven, zodat bij de uitvoering van het onderzoek eventueel door VWG-leden geholpen kan worden.

Tot slot

Het voorgaande overziend zal duidelijk zijn dat de veldwerkcommissie ambitieuze toekomstplannen heeft. In hoeverre de plannen gerealiseerd kunnen worden hangt af van de medewerking van tellers, oude en nieuwe. Vele handen maken immers nog steeds licht werk. In de toekomst zullen we dan ook regelmatig een beroep op u blijven doen voor het uitvoeren van veldwerk. We willen echter niemand in een strak keurslijf dwingen. Vogels kijken moet natuurlijk wel leuk blijven!

Literatuur

- Camphuysen, C.J., 1995. Olieslachtoffers langs de Nederlandse kust als indicatoren van de vervuiling van de zee met olie. Sula 9 (special issue): 1-90.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Groot, H., 1994a. Visie van de veldwerkcommissie van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland. Intern rapport.
- Groot, H., 1994b. Gebruik van VWG-onderzoeksgegevens. Fitis 30(4): 198-199.

- Hustings, M.F.H., Kwak, R.G.M., Opdam, P.F.M. & Reijnen, M.J.S.M. (red.), 1985. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc/Vogelbescherming Nederland, Wageningen/Zeist.
- Nobel, P. de, 1999. Het in opdracht inventariseren door de VWG Zuid-Kennemerland. Fitis 35(4): 193-194. .

*Namens de veldwerkcommissie
Steve Geelhoed*